

מבט על, גיליון 1188, 8 ביולי 2019

ישראל מתבשמת מאוויר הפסגות של המעצמות,

אך מאבקה בנוכחות האיראנית בסוריה מדשדש

צבי מגן ואודי דקל

מפגש היועצים לביטחון לאומי של ארצות הברית, רוסיה וישראל, שהתקיים בירושלים, היה שלב ראשון בחידוש שיתוף הפעולה בין וושינגטון למוסקבה בסוגיות מזרח תכונות, ובראשן האתגר האיראני והסדרה עתידית בסוריה. היועצים האמריקאי והישראלי ניסו ללחוץ על מוסקבה לצמצם את הסיוע לאיראן והתמיכה בה תמורת הקלה בסנקציות מערביות המוטלות עליה. רוסיה מצידה חותרת למצב את עצמה כמתווכת בין ארצות הברית וישראל לאיראן במכלול נושאים, מסוגיית הגרעין ועד השפעה אזורית. התקיפה האווירית הישראלית שבוצעה נגד מטרות איראניות בסוריה שבוע לאחר המפגש הייתה עדות לכך שרוסיה לא סיפקה לישראל ולארצות הברית הבטחות אמינות בדבר דחיקת כוחות איראן ושלוחיה מסוריה. לכן, ישראל נדרשת להימנע מהנחת כל האינטרסים שלה בסל הרוסי המחורר, ואגב כך דווקא להגביר את מוכנותה לקריאת תגר איראנית, כפי שקרה לאחרונה בסדרת האירועים שהתרחשו במפרץ הפרסי. איראן כבר הפעילה את המיליציות השיעיות בסוריה לתקיפת ישראל בנשק תלול מסלול, והיא עלולה גם לנצל את כישלון התיווך האמריקאי בנושא כינונו של גבול ימי כלכלי בין ישראל ללבנון כדי לעודד את חזבאללה להגיב בכוח לתקיפות ישראליות בהמשך.

ב-1 ביולי בוצעו שתי תקיפות אוויריות נרחבות בסוריה. אחת, שיוחסה לישראל, נגד מטרות איראניות בסוריה; השנייה, שיוחסה לארצות הברית, על מפגש פעילי אל-קאעדה באזור חלב. שתי התקיפות בוצעו כשבוע לאחר מפגש היועצים לביטחון לאומי של רוסיה, ארצות הברית וישראל בירושלים, במרחב המוגן על ידי מערכות ההגנה האווירית הרוסיות - ללא תגובה רוסית מבצעית. השאלה המתבקשת היא, האם בפגישת היועצים לביטחון לאומי בירושלים הוצגו המטרות לתקיפה לצד הרוסי? על פי דיווחים, הותקפו כ-12 מטרות שונות, כאשר ישראל ממשיכה להפגין את נחישותה לעכב ולסכל את ההתבססות האיראנית בסוריה ואת המאמץ להעביר אמצעי לחימה מתקדמים לחזבאללה. מנגד, ניכרת נחישות איראנית לא לוותר ולהמשיך במאמץ ההתבססות - גם במחיר של ספיגת הרס ונפגעים עקב תקיפות ישראליות חוזרות - במטרה לבנות יכולות צבאיות המאיימות ישירות על ישראל משטח סוריה ומלבנון, וכן לשפר ולהעצים את מערך הטילים של חזבאללה בלבנון.

מפגש היועצים, שהתקיים ב-24 ביוני בירושלים, היה חריג במתכונתו והבליט את מעמדה של ישראל כשחקנית משפיעה בזירה האזורית והבינלאומית, עד כדי מעורבות ביחסים בין שתי המעצמות, רוסיה וארצות הברית. המפגש, לפי הדיווחים, התנהל באווירה חיובית, מבלי שדלפו פרטי השיחות. ניתן להעריך שנדונו סוגיות בהקשר הגלובאלי, הנוגעות ליחסי רוסיה-ארצות הברית, לצד סוגיות אזוריות ובמרכזן איראן ועתיד סוריה. מבחינתן של רוסיה וארצות הברית היה זה מפגש הכנה לקראת פסגת הנשיאים דונלד טראמפ וולדימיר פוטין, שהתקיימה במהלך

ועידת ה-G20 באוסקה ב-27-29 ביוני. הנשיאים דנו במכלול נושאים שעל סדר היום, ובכללם סוגיות הקשורות בסוריה ואיראן, דרך אוקראינה ועד צפון קוריאה וונצואלה. לא נמסרו תכניו של המפגש וסיכומו, אולם במסרים פומביים צוין שהצדדים שבעי רצון מתוצאותיו ורואים בו שלב חשוב בחידוש השיח ביניהם ובעיצוב מערכת יחסים עתידית חיובית בין שתי המעצמות.

בחזרה לזירה הסורית: התקיפה הישראלית העידה כי גם אם היו הסכמות בפגישת היועצים – ג'ון בולטון, מאיר בן-שבת וניקולאי פטרושב – הן לא הביאו לתוצאות מיידיות. ניתן להעריך כי הדרישה העיקרית שהעלו האמריקאים והישראלים הייתה לדחוק את איראן מסוריה, ובתמורה דרש היועץ הרוסי את הסרתן של סנקציות אמריקאיות ואירופיות המוטלות על רוסיה, וכן הסכמה להותרת בשאר אל-אסד בכס הנשיאות בסוריה. סביר כי טרם נסגרה עסקה שאכן תחליש את הקשרים בין רוסיה לאיראן ותצמצם את נוכחות איראן ושלוחיה בסוריה.

אולם, יש הרואים בסירוב של מוסקבה למכור לאיראן מערכות הגנה אווירית מתקדמות מסוג S-400, כמו גם בהיעדר תגובה רוסית לתקיפות האוויריות הישראליות בסוריה, איתות לווייטות כי רוסיה מוכנה לעסקה כוללת. זאת, למרות שבפומבי הדברים נשמעים אחרת (איראן הכחישה כי היא רוצה לרכוש את המערכת הרוסית, בעוד רוסיה דורשת רשמית שישראל תפסיק את ההתקפות ותכבד את הריבונות הסורית).

בחודשים האחרונים התפרסמו מחקרים וניירות מדיניות רבים, המלמדים כי פוטין מוכן "למכור" את איראן ולהיענות לדרישות ארצות הברית וישראל בדבר דחיקתה מסוריה. אולם, להערכה זו אין תימוכין בהצהרה של פוטין או של מקבלי החלטות רוסים בכירים אחרים. במישור הפומבי לפחות, נראה שקיימת מחלוקת בין המעצמות בנושא זה. מדבריו של היועץ הרוסי, פטרושב, בנושא איראן, לפני ובמהלך המפגש, עולה תמונה של תמיכה רוסית ברפובליקה האסלאמית. רושם זה מעורר תהיות, שהרי ברור עניין של שתי המעצמות להגיע לתיאום עמדות ולשיתוף פעולה בפתרון המשבר האיראני גם בתחום הגרעין, קרי בניסיון לכפות על איראן הסכם גרעין מעודכן, וגם בהפחתת ההשפעה האיראנית במרחב המזרח-תיכוני.

בעניין הנוכחות האיראנית בסוריה, לפי היועץ בולטון אין מחלוקת בין המעצמות לגבי הצורך בנסיגת איראן ושלוחיה מסוריה. פטרושב, לעומת זאת, טען כי "יש לפעול להורדת מתח בין ישראל לאיראן". לדידו, התקיפות הישראליות בסוריה אינן רצויות "וניתן לפתור את הדאגות הישראליות באמצעים לא-צבאיים". ייתכן כי בנוגע לסוריה סוכם שמעתה רוסיה וארצות הברית תפעלנה בשיתוף פעולה לקדם הסדרה מדינית, מה שכל הנראה מייתר את הפורומים הבינלאומיים הקיימים (אסטה וז'נבה) שבהם מתנהל ניסיון לייצב את המדינה. בהקשר זה לא ברור חלקה של ישראל (מלבד היותה מעודכנת בתמונת המצב), אך ראוי להזכיר שכבר קיימות ההבנות בין רוסיה לישראל, המתמקדות במנגנון למניעת עימות צבאי בין כוחות צה"ל לכוחות הרוסיים המוצבים בסוריה, וכן הסכמות אסטרטגיות להרחקת כוחות איראן ושלוחיה כ-100 ק"מ מהגבול ברמת הגולן, כמו גם השלמה ישראלית דה פקטו עם העובדה שמשטר אסד הוא הגורם המנצח במלחמת האזרחים והיחיד שיכול לייצב את המערכת הסורית. הבנה זו באה לידי ביטוי בהיעדר תגובה ישראלית להשתלטות כוחות אסד מחדש על רמת הגולן ואזור דרום סוריה בקיץ 2018.

מעבר למהלכי התיאום עם רוסיה מצויה הבנה אמריקאית כי יש להתערב במאמצי ההסדרה בסוריה. בממשל בושינגטון מוטרדים מחידוש שפיכות הדמים, כאשר משטר אסד - בחסות רוסיה - יחליט לכבוש את מעוז האופוזיציה האחרון במחוז אדליב. במחוז מתגוררים קרוב לשלושה מיליון בני אדם, בהם רבים שנעקרו מביתם, כאשר המטרה העיקרית של ארצות הברית היא למנוע אסון הומניטרי חדש ובריחה המונית של פליטים. אזור נוסף שמצוי בלב האינטרס האמריקאי הוא החבל הכורדי, כמעט שליש משטח סוריה, הנשלט על ידי הכוחות הדמוקרטים הסוריים - מיליציה בדומיננטיות כורדית שהוקמה על ידי ארצות הברית ונשאה במירב עולה של הלחימה במדינה האסלאמית בצפון-מזרח סוריה. המיליציה הכורדית שולטת על מרבית אזור גבול עיראק-סוריה - נכס אסטרטגי לארצות הברית ולישראל במאבק למניעת הקמתו של הגשר היבשתי מטהראן לים התיכון. רק לאחרונה היו דיווחים אודות הסכמים להנחת מסילת רכבת שתקשר את איראן לנמל לאד'קיה הסורי. לתמונה המורכבת המתגבשת מצטרפת טורקיה, שהודיעה כי לא תאפשר כל אוטונומיה לכורדים בצפון ומזרח סוריה, ויחסיה עם ארצות הברית קרובים לנקודת משבר בשל החלטתה של טורקיה לרכוש מערכות הגנה אווירית רוסיות מסוג S-400. רוסיה מצדה נהנית מהתמורה הכספית, כמו גם מתקיעת טריז בין חברה בברית נאט"ו לבין ארצות הברית.

משמעויות

נפרשת לפנינו תמונה מתעתעת ורבת-פנים, ועדיין יש מספר תובנות שניתן להפיק ממנה. ברור כי מפגש היועצים היה שלב ראשון בחידוש שיתוף הפעולה בין וושינגטון למוסקבה, לאחר שהנשיא טראמפ שרד את ועדת חקירת התובע המיוחד רוברט מולר, שלא מצא ראיות מוחלטות לקשר בין קמפיין טראמפ לנשיאות ב-2016 לבין רוסיה. מטרת המפגש הייתה תיאום סדר היום למפגש באוסקה, וקונקרטי לגבי סוגית סוריה ניסיון ללחוץ על מוסקבה לצמצם את הסיוע לאיראן והתמיכה בה תמורת הקלה בסנקציות מערביות המוטלות עליה. רוסיה מצידה פועלת למצב את עצמה כמתווכת בין ארצות הברית לאיראן במכלול נושאים, מסוגיית הגרעין ועד לנושא ההשפעה האזורית. מהתבטאות היועץ פטרושב ביחס לישראל, שלפיה ניתן לפתור את בעיותיה מול איראן בסוריה שלא באמצעים צבאיים, יש רמז לכך שמוסקבה מבקשת לשמש גם כמתווכת להעברת מסרים ולמניעת הערכות שגויות בין ירושלים לטהראן.

קשה לראות מצב בו ארצות הברית תעניק לרוסיה תפקיד מרכזי בתיאום מול איראן, ובפרט בין ישראל לאיראן. החשדנות הרבה במערב ביחס לרוסיה, מניעה ומהימנותה, אינה מאפשרת להפקיד בידיה תפקיד מרכזי בכינון הסדר האזורי במזרח התיכון. יחד עם זאת, ברור כי לא ניתן לקיים מהלכי הסדרה בלי רוסיה. כנגזרת, ישראל נדרשת להימנע מהנחת כל האינטרסים שלה בסל הרוסי המחורר, ואגב כך עליה להגביר את מוכנותה דווקא לקריאת תגר איראנית, כפי שקרה לאחרונה בסדרת תקריות אלימות מתגרות במפרץ הפרסי.

הביטחון העצמי האיראני מעורער. מחד גיסא, גוברים החששות בטהראן מ"מכירה פומבית" לא רק מצד המערב, אלא גם מצד בעלת בריתה רוסיה. מאידך גיסא, איראן יוצאת מחוזקת לאור היעדר תגובה צבאית אמריקאית הן למהלכיה במפרץ והן לחריגה מהסכם הגרעין - האצת העשרת אורנים מעבר לכמות ולאחוז המותרים. נראה שאיראן ממתינה להזדמנות הנכונה עבורה לפעול. איראן כבר הפעילה את המיליציות השיעיות - שלוחיה בסוריה - לתקיפת ישראל בנשק תלול

מסלול. היא עלולה גם לנצל את כישלון התיווך האמריקאי לכוון גבול ימי כלכלי בין ישראל ללבנון כדי לעודד את חזבאללה להגיב בכוח לתקיפות ישראליות בהמשך.